

۱۴۹۶.۴۴
۹۶,۴۱۵

بلاغ محمد

حقوق شهروندی و نظام قضائی

دکتر محمدجواد جاوید

عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

دکتر عصمت شاهمرادی

عضو هیئت علمی دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

www.ketab.ir

سرشناسه	: جاوید، محمدجواد، ۱۳۵۳-
عنوان و نام‌پدیدآور	: حقوق شهروندی و نظام قضایی / محمدجواد جاوید، عصمت شاهمرادی؛ ویراستار: محمدرضا رضاییان دلویی.
مشخصات نشر	: تهران: خرسندی، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۴۱۶ ص.
شابک	: 978-600-114-730-2
وضعیت فهرست‌نویسی	: فیپا
یادداشت	: کتابنامه به‌صورت زیرنویس.
موضوع	: حقوق مدنی Civil rights
موضوع	: حقوق مدنی -- ایران Civil rights--Iran
موضوع	: حقوق مدنی -- ایالات متحده Civil rights—United States
موضوع	: فساد قضایی Judicial corruption
موضوع	: آیین دادرسی مدنی Civil procedure
موضوع	: حقوق بشر -- جنبه‌های اجتماعی Human rights—Social aspects
شماره افزوده	: شاهمرادی، عصمت، ۱۳۵۷-
سناد افزوده	: رضاییان دلویی، محمدرضا، ۱۳۶۴-، ویراستار
بندی کنگره	: ۱۳۹۶ ج ۲/ج ۵۷۱ JC
رده‌بندی دی‌سی	: ۳۳۳
شماره کتشناسی	: ۴۶۲۷۳۴۸

انتشارات خرسندی

خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، خیابان لبافی‌نژاد، تهران - به خیابان دانشگاه، پلاک ۱۷۴، واحد ۲

تلفن ۵-۶۶۹۷۱۰۳۴ و ۵-۵۸۴۰۶۴۹

فروشگاه شماره ۱: دانشگاه تهران، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، تلفن: ۶۶۴۱۰۲۰۳

فروشگاه شماره ۲: میدان انقلاب، خ منیری جاوید (ردیبه‌ش)، بلاک ۹۲

تلفن: ۶۶۹۵۰۷۵۹ - ۶۶۷۵۵۹۱۰

فروشگاه شماره ۳: خ انقلاب، نرسیده به میدان فردوسی، کوچه شهید براتی،

دانشکده حقوق دانشگاه آزاد، طبقه زیرین (قسمت کتابفروشی): ۶۶۷۵۵۹۱۰

پست الکترونیک: Khorsandy.pub@gmail.com

سایت اینترنتی: www.Khorsandypub.com

حقوق شهروندی و نظام قضائی

مؤلفان: دکتر محمدجواد جاوید - دکتر عصمت شاهمرادی

ویراستار: دکتر محمدرضا رضاییان دلویی

چاپ اول: ۱۳۹۶ - شمارگان: ۵۰۰ جلد

حروفچینی: زرنگاران مهرخلاق - قیمت: ۳۵۰۰۰۰ ریال

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۱۱۴-۷۳۰-۲ ISBN: 978-600-114-730-2

فهرست اجمالی

۹ مقدمه

بخش اول: مفاهیم، نظریه‌های حقوق شهروندی و نظام قضائی

۱۸ فصل اول: از حقوق بشر تا حقوق شهروندی

۱۸ گفتار اول: مفهوم شهروندی و حقوق شهروندی

۲۰ گفتار دوم: مرز حقوق بشر و حقوق شهروندی

۲۲ گفتار سوم: نسبت حقوق شهروندی، سلامت قضائی

۲۷ فصل دوم: امنیت و عدالت در حقوق شهروندی

۳۴ فصل سوم: از سلامت نظام قضائی تا فساد قضائی

۳۴ گفتار اول: مفهوم فساد قضائی

۳۶ گفتار دوم: سنجش سلامت قضائی در جهان

۴۰ فصل چهارم: شاخص سنجش فساد در دستگاه قضائی

۵۹ فصل پنجم: فساد قضائی در سطح فردی و سازمانی

۶۵ فصل ششم: دسترسی به عدالت با ارتقای سلامت قضائی

۶۵ گفتار اول: مفهوم و جایگاه عدالت

۷۰ گفتار دوم: دسترسی به عدالت در اسناد بین‌المللی

بخش دوم: تاثیر سرمایه حقوقی و اراده سیاسی در وضع حقوق شهروندی

۷۴ فصل اول: سرمایه حقوقی و حکومت قضاوت

۸۱ فصل دوم: لوازم حقوقی حکمرانی خوب

۸۷ فصل سوم: آیین قضاوت در حکمرانی علوی

بخش سوم: مؤلفه‌های جهانی حقوق شهروندی در نظام قضائی

۹۶ فصل اول: اراده سیاسی در رسیدگی قضائی

۹۶ گفتار اول: اراده حاکمیت در رسیدگی‌های قضایی

۹۸ گفتار دوم: استقلال و مصونیت قضائی

۱۰۳	فصل دوم: سازوکارهای ارتقای حقوق شهروندی در تقابل با فساد قضائی
۱۰۳	گفتار اول: انتصابات قضائی
۱۰۶	گفتار دوم: قوانین و مقررات
۱۱۱	گفتار سوم: پاسخگویی
۱۱۷	گفتار چهارم: شفافیت
۱۱۹	گفتار پنجم: تمهیدات ضدفساد تأثیرگذار بر قضات
۱۲۲	گفتار ششم: سازوکارهای اجرای تمهیدات ضدفساد

بخش چهارم: فرهنگ، حقوق شهروندی و سلامت قضائی

۱۲۶	فصل اول: نقش رسانه در مقابله با فساد قضائی
۱۴۶	فصل دوم: نقش جامعه مدنی در مقابله با فساد قضائی
۱۵۰	فصل سوم: نقش و کارکرد نظارتی آموودزمان قضائی
۱۵۷	فصل چهارم: جنسیت و فساد در اجرای عدالت

بخش پنجم: مطالعه تطبیقی سازوکارهای ملی، منطقه ای و بین المللی مقابله با فساد

۱۶۴	فصل اول: سازمانها و سازوکارهای منطقه ای بین المللی
۱۶۵	گفتار اول: سازمان شفافیت بین المللی
۱۶۶	گفتار دوم: گروه کشورهای مقابله سنده با فساد (GRECO)
۱۶۹	گفتار سوم: کنوانسیون مقابله با فساد
۱۷۵	گفتار چهارم: دفتر مقابله با مواد مخدر و جرم سازمان ملل متحد
۱۸۰	فصل دوم: حقوق بشر و شهروندی در قانون آیین دادرسی مجرمین ۹۲، ۹۴ و اسناد بین المللی
۱۸۲	گفتار اول: مزیت های حقوق بشری قانون جدید
۲۰۳	گفتار دوم: نقد قانون با بررسی معایب

بخش ششم: اشکال نقض حقوق شهروندی در نظام های قضائی

۲۱۲	فصل اول: حقوق شهروندی در نظام قضائی ایالات متحده آمریکا
۲۱۳	مبحث اول: نگاه ایجابی به ساختار نظام قضایی ایالات متحده آمریکا
۲۱۶	مبحث دوم: رویکرد انتقادی به ساختار قضایی ایالات متحده آمریکا
۲۳۴	فصل دوم: ارتقای سلامت قضائی در افغانستان
۲۴۱	فصل سوم: اصلاحات قضائی در پاپوا گینه نو

بخش هفتم: حقوق بشر و شهروندی در نظام قضائی ایران

۲۴۷	فصل اول: کفایت یا عدم کفایت چارچوبهای نظارتی
۲۵۲	فصل دوم: سیاستگذاری های کلان و سازماندهی ها
۲۵۵	فصل سوم: سیاست های کلی نظام در بخش امنیت قضائی

فصل چهارم: نظارت و بازرسی قوه قضائیه ۲۵۷

فصل پنجم: نظام جامع اطلاع رسانی قوه قضائیه ۲۶۴

فصل ششم: منشور حقوق شهروندان در دستگاه قضائی ۲۶۹

گفتار اول: مسئولیت اعضای دستگاه قضا در برابر مراجعان ۲۷۰

گفتار دوم: حقوق عمومی و تکالیف نهادهای قضائی ۲۸۱

گفتار سوم: ارکان نظارت بر عملکرد دادگاهها ۲۸۵

فصل هفتم: تحقیق و تفحص مجلس از قوه قضائیه ۲۹۲

گفتار اول: تحقیق و تفحص مجلس از قوه قضائیه در سال ۱۳۸۷ ۲۹۲

گفتار دوم: پاسخ دستگاه قضا به گزارش تحقیق و تفحص مجلس ۳۰۳

فصل هشتم: فرمان هشت ماده‌ای مقام معظم رهبری درباره مبارزه با مفاسد اقتصادی ۳۰۸

بخش هشتم: راهکارهای ارتقای حقوق شهروندی در دستگاه قضائی

گفتار اول: انتصاب قضائیه ۳۱۱

گفتار دوم: قوانین و مقررات ۳۱۲

گفتار سوم: پاسخگویی و ندامت ۳۱۲

گفتار چهارم: شفافیت و صراحت ۳۱۴

گفتار پنجم: راهکارهای بومی و ویژگی‌های نام قضائی ایران ۳۱۵

(و) جمع‌بندی از تحلیل ۳۲۶

نتیجه نهایی ۳۲۹

فهرست منابع ۳۳۱

الف) منابع فارسی ۳۳۱

ب) منابع لاتین ۳۳۴

ج) قوانین و مقررات داخلی و اسناد بین‌المللی ۳۳۵

د) اسناد پشتیبان ۳۳۶

ضمائم ۳۳۷

نمایه ۴۰۱

فهرست تفصیلی ۴۰۹

مقدمه

فساد افیون عدالت است و بدترین شکل فساد، فساد در نظام قضایی است چون در تقابل با رسالت اوست که ضامن عدالت است. از اینرو هر آنکه آرمان عدالت در سر دارد باید آرمان ارتقا دادگستری و سلامت قضایی را هم در سر داشته باشد. این ساده‌ترین و بدیهی‌ترین مفروضی است که نویسندگان اثر حاضر پیشاپیش قبول کرده‌اند. با این تأکید که همواره تضمین حقوق شهروندان را جامعه مشروط به تضمین حقوق بشر توسط دستگاه قضائی است. این رسالت در حقوق داخلی بر عهده حکومت است. قوه قضائیه، به نمایندگی از حکومت، حامی حقوق فردی، ملی و اجتماعی، مسئول تحقق عدالت، و ضامن حقوق عامه و آزادی‌های مشروع است. این کتاب، با بررسی نظریه‌های مدیریتی - اداری ضدفساد و آراء حقوق بشری معطوف به تضمین و ارتقای حقوق شهروندی، به ارائه راهکارهای ارتقای سلامت قضائی و سازوکارهای مقابله با فساد در نظام قضائی، و تبیین تکالیف بخش‌های مختلف نظام قضائی از طریق تبیین دستورالعمل‌های اجرایی - بین‌المللی برای مقامات و ضابطان اجرایی - انتظامی می‌پردازد و تلاش می‌کند با کاوش در منابع اسلامی، قوانین و مقررات داخلی، و اسناد بین‌المللی، راهکارهایی عملی برای صیانت بهتر از حقوق ملت توسط دستگاه قضائی ارائه دهد.

بنابراین با توجه به توضیح فوق، در این مقدمه شایسته است گفته شود که شاید امید به تضمین حقوق شهروندان برای رسیدن به امنیت بیشتر و سعادت تنها فلسفه گرایش به جمع و جامعه باشد. اینکه انسان‌ها ذاتاً و براساس سرشت به تأسیس حکومت و تشکیل دولت می‌پردازند یا از سر ناچاری و اضطرار یا حتی برای رفاه و سود بیشتر مادی و معنوی، نمی‌تواند منکر این حقیقت باشد که در هر حال انسان در جمع به عدالت نیاز دارد.

در مرحله بعد نمی‌توان منکر شد که در هر جمعی آنکه به هر بهانه یا بهایی به قدرت رسیده و بر صدر نشسته دست کم برای دوام سلطنت و حکومتش باید عدالت پیشه کند، هرچند عدالت‌ورزی در پیشینه او نباشد. اینجاست که عدالت فردی حاکم تنها هنگامی برای شهروندان ثمر دارد که در عمل مدیریتی او متبلور شده باشد. از این روست که امروزه نظریه‌های حکمرانی خوب و مردم‌سالاری مطلوب کمتر به دنبال وصف فردی می‌روند و معیار سنجش و ارزیابی را عمل جمعی حاکم در مقیاس مدیریت کلان جامعه می‌دانند. به دیگر سخن، وقتی که معیار مشروعیت عدالت باشد روی کار آمدن بسیار آسان‌تر از روی کار ماندن است. هیچ نظامی بدون عدالت نه دوام می‌یابد و نه مقبول و مشروع می‌ماند. پس در مرحله سوم برای شهروندان مهم است تا مشروعیت حکومت را در توان آن در اجرای رسالت ببینند. این مقام، یعنی نیل به عدالت، البته مسبوق به تأمین امنیت است که بدیهی‌ترین تمهید هر حکومت است. با در نظر گرفتن این ضرورت، توصیف نسبت حقوق شهروندی، اسلایت و فساد نظام قضائی موضوع اصلی این کتاب است. در این مجموعه، چارچوب اسلایت و سبک سنجش مباحث، دیدگاه‌ها و حتی ارائه طریق برای رسیدن به غایت سلامت در دست‌افزایی، اسناد «حقوق بشر» و «قوانین و مقررات داخلی» قرار داده شده است، از این رو این کتاب در پی آن است که فراتر از توصیف و تکرار به تبیین این دو مؤلفه و نسبتی که باید بین آنها برقرار شود پرداخته و در پرتو جمع‌بندی خاص این پروژه بنیادی کاربردی در جایگاه عملی موجود در استانداردهای بین‌المللی را با توجه به فضای خاص دستگاه قضائی جمهوری اسلامی ایران ارائه دهد.

نظام قضائی در هر جامعه‌ای مرکز ثقل دادگری و تظلم‌خواهی است. اقتدار دستگاه قضائی خود به نوعی حکایت از اقتدار حکومت در قدرت دارد. ضعف نظام قضائی در دادگری و دادگستری یعنی مرگ تدریجی حاکمیت هر کشوری. با توجه به این موضوع، حال باید دید چگونه نظام قضائی با اقتدار خود می‌تواند به توسعه و تعالی حقوق شهروندی و با اهمال و آفت‌زدگی و در نتیجه فساد، به سلب و سد حقوق شهروندی افراد جامعه منجر شود، مسیری که عملاً به نقض رسالت دستگاه قضائی جامعه ختم می‌شود. به این اعتبار، قوه قضائیه «پشتیبان حقوق فردی و اجتماعی» و مسئول تحقق عدالت و موظف به «احیای حقوق عامه و گسترش عدل و آزادی‌های مشروع» است. فصل سوم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هم در اصولی به تدوین «حقوق ملت»، که «حقوق اساسی

مردم» و «حقوق بشر» نیز نامیده می‌شود، پرداخته است. همچنین، در قانون اساسی مقرر شده، با تشکیل نظام قضائی «بر پایه عدل اسلامی و متشکل از قضات عادل و آشنا به ضوابط دقیق دینی»، از «حقوق مردم در خط حرکت اسلامی» پاسداری شود.^۱ قوه قضائیه در ادای وظایف نظارتی خود متعهد شده تا سازوکارهای لازم و متناسب را پیش‌بینی و به موقع اجرا کند. در این زمینه، شهروندان نقش بسزایی در نظارت بر عملکرد محاکم قضائی و ترویج سلامت قضائی و حتی اداری در نظام قضائی هر کشور دارند.

بخشی از مجموعه حاضر، به منظور تعالی حقوق بشر و حقوق شهروندی در ایران، به معرفی آن دست از قرآنین موجود داخلی می‌پردازد که برای حفظ حقوق شهروندان در نظر گرفته شده‌اند. سرچند در عمل با تساهل به درستی معرفی نشده یا از ضمانت اجرای لازم برخوردار نبودند. بر بسته کردن این قوانین ناظر بر حقوق شهروندان و تعهد دولت مردان با زبانی ساده و گویا بخش مهمی از رسالت این کتاب است. در این زمینه، منشور حقوق شهروندان ناظر بر قوانینی است که در حقوق موضوعه ایران موجود بوده اما به دلایلی مورد بی‌توجهی قرار گرفته‌اند. بر سادگی نبود ضمانت اجرای مؤثر و نیز بی‌خبری شهروندان، اعم از تابعان و ضامنان عمدتاً مغفول مانده‌اند. در ادامه این مسیر، در بخشهایی از کتاب به صورت خاص وضع حقوق شهروندان ایران معاصر و نسبت آن با دستگاه قضائی را بررسی کرده است. مجموعه قوانین، آیین‌نامه‌ها و سایر منابع موجود در این زمینه به پیوست همین مجموعه آمده است.

از آنجا که حفظ کرامت انسانی و احترام به آزادی می‌شروع و حقوق شهروندی و رعایت اصول و ارزش‌های اسلامی نیازمند اقدامات صحیح و عادلانه مسئولان قضائی، انتظامی، اطلاعاتی یک کشور است، یکی دیگر از اهداف نگارش این کتاب اطلاع‌رسانی شفاف به شهروندان به منظور آگاهی از حقوق خود در محاکم و مراجع دادرستی و با هدف تسهیل ارتباط سازمان‌های نظارتی با مردم و اطلاع‌رسانی درباره تخلفات و نقض قوانین و نحوه و مراجع رسیدگی بدان‌ها بوده است. در نگارش این کتاب، از منابع معتبر حقوقی از جمله قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، قانون آیین دادرسی مدنی، قانون نظارت بر رفتار قضات (مصوب ۱۳۹۰)، قانون مجازات اسلامی (مصوب ۱۳۹۲)، قوانین پنجساله توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و نیز بررسی اصول

اخلاق حرفه‌ای از دیدگاه اسلام، موازین جهان‌شمول، استانداردهای بین‌المللی و رویکرد سازمان‌های بین‌المللی استفاده شده است. بخش دیگر کتاب به مطالعه موردی و تطبیقی برخی کشورها پرداخته است. فرض آن بوده است که بیان مصادیقی عینی از نظام‌های حقوقی و قضائی طاهر و فاسد می‌تواند خواننده را در تعمیمی مستقل بیشتر یاری کند. مطالعه تطبیقی سازوکارهای مقابله با فساد به مثابه معیاری برای ترسیم جایگاه حقوق بشر و شهروندی در دستگاه قضائی نیز از جمله مباحث این بخش است.

در کتاب حاضر، فساد قضائی در نقش متغیر وابسته معلول وضعیتی است که در آن حقوق شهروندی ضایع شده است و این آسیب به لطمه بزرگ به حقوق بشر شهروندان نیز منجر می‌شود. متغیرهای مستقل دیگری هم، به مثابه علت، در درجه بعدی تأثیر قرار دارند یا می‌توان آن‌ها را به بیان بعدی یاد کرد. برای مثال، به علت ناکارآمدی و عدم سلامت قوه قضائیه، امنیت قضائی در نظامم برقرار نیست. در نتیجه، «صدای مظلومان شنیده نمی‌شود»^۱ و ظالمان همچنان با مسوولیت و برخلاف قانون، حق و عدالت رفتار می‌کنند. نتیجه نهایی فساد در دستگاه قضائی بی‌تفاوتی در فرایند تعقیب و رسیدگی برای دستیابی به عدالت فراگیر است و همه این فقدان‌ها یعنی فقدان حقوق بنیادین. برای مثال، حق ازدواج و طلاق یا تشکیل خانواده حق طبیعی و بشری هر شهروند است و دولت هم حق دارد به تناسب قوانین عادی خود از شروط و محدودیت‌هایی در میل بدان سخن گوید یا بر اساس توان خود فرایندی معقول و انسانی را تنظیم کند؛ اما سرریز کردن از این محدودیت‌های احقاق حق یا فرایند ملحق بدان منجر به سلب حقوق بنیادین شهروند و دولت و حکومت مرتکب جرم حقوق بشری شده‌اند نه جرم شهروندی. بنابراین، در زمینه طلاق، اگر محاکم روند دادرسی فرضاً عادلانه را در فرایندی طولانی تعریف کنند، به طوری که طالب حق عملاً کاسه صبرش لبریز شده از دادرسی مؤثر و به‌موقع ناامید شود، دستگاه قضائی فضا معیوب بوده و عملاً حقوق بشر و نه صرفاً حقوق شهروندی نقض شده است.

به علت ماهیت پنهان فساد در دستگاه قضائی، منابع معدودی به این موضوع پرداخته‌اند. در منابع دانشگاهی معمولاً به فساد اداری و بررسی کنوانسیون مقابله با فساد سازمان ملل متحد توجه بیشتری شده است. با این حال، فساد قضائی و نسبت آن با حقوق

۱. طبق تعریفی که اوگت لایل، رئیس سازمان شفافیت بین‌الملل، از فساد قضائی ارائه می‌دهد، «فساد قضائی تعریف حالتی است که در آن صدای مظلومان شنیده نمی‌شود و ظالمان همچنان با مصونیت رفتار می‌کنند».

شهروندی، که نوع خاصی از فساد پنهان و ضد حقوق است و ویژگی‌های مخصوص به خود را دارد، با وجود توجه بین‌المللی، در ایران به صورت جدی تحلیل نشده است. در سطح جهانی، «گزارش سازمان شفافیت بین‌الملل»^۱ در سال ۲۰۰۷ به طور خاص مربوط به فساد در نظام‌های قضائی است که به بخشهایی از آن در این کتاب ارجاع خواهد شد. نمونه‌هایی از اقدامات موفق در مبارزه با فساد قضائی نیز بررسی خواهد شد. برخی از کنوانسیون‌ها و اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای مرتبط با فساد قضائی که در نگارش این کتاب استفاده شده‌اند عبارتند از:

- اصول و اساسی سازمان ملل متحد درباره استقلال قوه قضائیه (۲۰۰۲)
- اصول اساسی سازمان ملل متحد درباره استقلال قوه قضائیه (۱۹۸۵)
- اصول اساسی سازمان ملل متحد درباره نقش وکلا (۱۹۹۰)
- اصول راهنمای سازمان ملل متحد ناظر بر نقش و وظایف مقامات قضائی دادسراها (۱۹۹۰)
- کنوانسیون مقابله با فساد سازمان ملل متحد (۲۰۰۳)
- اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)
- میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)

اطلاعات ضروری برای تدوین این با بهره‌گیری از ابزارهای تحلیل محتوا، مشاهده، مصاحبه گردآوری شد. برای مقایسه و تطبیق دو کشور، که یکی در سطح بین‌المللی و دیگری در سطح ملی مطرح می‌شود، باید یکی را مبدا قرار داد. دیگری را با توجه به آن تجزیه و تحلیل کرد. بدین منظور، ابتدا در بخش دوم رساله‌ها ارائه شده در اسناد و سازمان‌های بین‌المللی بررسی می‌شود. به ویژه داده‌های پایگاه داده‌های رسمی اطلاعاتی و گزاره‌های آماری که از طریق سازمان‌های بین‌المللی، به ویژه سازمان شفافیت بین‌الملل مهم است. سپس در مرحله تطبیق، با تجزیه و تحلیل عوامل و زمینه‌های فساد در محاکم داخلی برخی کشورها، نحوه سنجش و ارزیابی میزان انطباق بخش قضائی با این استانداردها و راهکارهای مورد استفاده سنجیده می‌شود. در این مرحله نیز تحلیل محتوا و ارزیابی مصاحبه‌های باز و بعضاً مخفی بسیار کارا بوده است.

به طور خلاصه، این کتاب مجموعه‌ای از آموزشها و ارزش‌ها را تدوین می‌کند تا سرلوحه مسئولان و مجریان در دستگاه قضائی قرار گیرد. چنین مجموعه‌ای می‌تواند مرجعی باشد تا، با استناد به آن، استانداردها و حقوق قضائی شهروندان تنظیم و شاید با عنوان «منشور حقوق شهروندان در دستگاه قضائی جمهوری اسلامی ایران» استفاده شود. کتاب حاضر، با هدف ارائه استانداردهای جهانی برای دستیابی به بهترین رویه‌ها در محاکم داخلی و بخش قضائی کشورها به منظور تضمین حقوق شهروندان، عوامل و زمینه‌های فساد قضائی را بررسی و ابزارهای در اختیار را برای افزایش کیفی نظارت و برقراری امنیت قضائی معرفی می‌کند. ضروری است مسئولان به ساختارسازی یا استفاده بهینه از ابزارهای موجود در دستگاه قضائی با توجه به معیارهای پذیرفته‌شده بین‌المللی توجه کنند تا، در رویه برقراری حکمرانی مطلوب، رفاه و اعتماد عمومی به دولت اسلامی افزایش یابد.

چارچوب کلی طرح مانگر که در فهرست مطالب مشخص است به شرح ذیل است: بخش‌های نخست به بررسی مفاهیم، نظریه‌ها و دکترین‌های مدیریتی - اداری ضدفساد می‌پردازد. موضع بخشهای میانی مطالعه تالیفی فساد قضائی است، و بخش‌های نهایی به ارائه راهکارهای عملی بومی‌سازی شده در جهت ارتقای سلامت قضائی در دستگاه قضائی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد.

بنابراین، در جمع‌بندی، با توجه به نکات پیش‌گفته، این کتاب در هشت بخش در سه رویکرد کلی تقسیم می‌شود. اول به بررسی مفاهیم، نظریه‌ها و دکترین‌های مدیریتی - اداری ضدفساد و مسائل نظری مربوط به حقوق شهروندی و نظام قضائی اختصاص یافته است. مباحث بخش اول، دوم و سوم و نیز چهارم عبارتند از: بررسی مرز حقوق بشر و شهروندی در نظام قضائی، نسبت در حقوق بشر یا حقوق شهروندان و دامنه فساد قضائی، مفهوم فساد قضائی، شاخص سنجش فساد در دستگاه قضائی، سطح فردی و سازمانی فساد قضائی، دسترسی به عدالت با ارتقای سلامت قضائی، دسترسی به عدالت در استناد بین‌المللی، حکمرانی خوب، سرمایه حقوقی و امنیت قضائی، حقوق شهروندی و حکمرانی خوب در سیره امام علی (ع)، مؤلفه‌های جهانی حقوق شهروندی در نظام قضائی، رشوه و مداخله سیاسی در رسیدگی قضائی، استقلال و مصونیت قضائی، سازوکارهای ارتقای حقوق شهروندی در تقابل با فساد قضائی و ارزیابی معضل فساد قضائی با توجه به

متغیرهای مختلفی چون قوانین و مقررات، تمهیدات ضدفساد تأثیرگذار بر قضات، سازوکارهای اجرای تمهیدات ضدفساد، فرهنگ، حقوق شهروندی و سلامت قضائی و بررسی نقش رسانه در مقابله با فساد قضائی، نقش جامعه مدنی، نقش و کارکرد نظارتی آموذمان قضائی، و جنسیت و فساد در اجرای عدالت.

بخش پنجم و ششم و نیز هفتم کتاب به مطالعه تطبیقی تقابل حقوق شهروندی و فساد قضائی می‌پردازد و به مطالعه راهکارهای مقابله با فساد قضائی در سازمان‌ها و اسناد بین‌المللی اختصاص یافته و علاوه بر اشاره به اسناد منطقه‌ای و بین‌المللی مربوط، به معرفی سازمان شفاف بین‌المللی، گروه کشورهای مقابله‌کننده با فساد، کنوانسیون مقابله با فساد و دفتر مقابله با رشوه مخدر و جرم سازمان ملل متحد می‌پردازد. این بخش همچنین به بررسی بررسی تطبیقی حقوق بشر و شهروندی در قانون آیین دادرسی کیفری ۹۲ و ۹۴ و اسناد بین‌المللی می‌پردازد و به بررسی ارزشی از فساد قضائی در برخی کشورها را ارائه می‌دهد. در فصل مربوط، فساد در دستگاه قضائی آمریکا و افغانستان و دولت مستقل پاپوا گینه نو بررسی و سرانجام وضعیت ایران تحلیل می‌شود. در بخش هفتم، حقوق بشر و شهروندی در نظام قضائی ایران بررسی و پس از مرور و تحلیل چارچوبهای نظارتی، و نیز سیاستگذاری‌های کلان و سازماندهی‌ها، یک نمونه از منشور اخلاقی دستگاه قضائی ارائه می‌شود.

بخش نهمی کتاب شامل ارزیابی و تفسیر داده‌ها و همچنین ارائه یافته‌ها و توصیه‌هاست که در آن راهکارهایی برای صیانت از حقوق شهروندان و ارتقای سلامت دستگاه قضائی ارائه می‌گردد. در این بخش، دهها راهکار عملی برای مقامات رسمی، مدیران و سایر فعالان نظام قضائی ارائه می‌شود.

ضمائم انتهای کتاب حاوی ترجمه کنوانسیون‌های مرتبط با ارتقای سلامت نظام قضائی، و متن برخی از آیین‌نامه‌ها و بخش‌نامه‌های مربوط است. این ضامین مرجع ارزشمندی را برای پژوهشهایی با هدف ارائه راهکارهای عملی برای تضمین حقوق شهروندی در دستگاه قضائی تشکیل می‌دهد. برخی از اسناد بین‌المللی مربوط عبارتند از: اصول رفتار قضائی بنگلور، اصول اساسی درباره استقلال قوه قضائیه، راهنما درباره نقش دادستان‌ها، اصول اساسی درباره نقش وکلا، اعلامیه اصول اساسی عدالت برای قربانیان، جرم و

سوءاستفاده از قدرت، و اصول اساسی و قوانین بین‌المللی ناظر بر حقوق بشر و نقض فاحش قوانین بشردوستانه بین‌المللی.

اللَّهُمَّ مَا عَرَفْتَنَا مِنَ الْحَقِّ فَحَمَلْنَاهُ وَمَا قَصُرْنَا عَنْهُ فَبَلِّغْنَاهُ

خدایا آنچه از حق به ما شناسانده‌ای به عمل آن هم ما را وادار کن و آنچه نشناخته‌ایم به معرفتش برسان.

محمدجواد جاوید و عصمت شاهمرادی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران

بهمن ماه ۱۳۹۵

www.ketab.ir